

Menneskerettigheter

Unntakene som blir regelen

Karl Eldar Evang
psykologspesialist

Hilde Thomsen
Illustratør

Menneskerettighetsbrudd er ikke noe som skjer i andre land. De skjer også her og nå. Et eksempel er asylmottaket på Trandum – unntaket som ble regelen.

Menneskerettighetsbrudd ankommer ikke som nettopp det. # De kommer ikke med en stygg svart uniform. # Menneskerettighetsbrudd kommer snikende, # med gode grunner, # som et rasjonale, # med de beste av hensikter, # som beklagelige spesialtilfeller, # for å opprettholde struktur og orden, # noe som er til det beste – i hvert fall for de fleste. # For det er tyngre avveininger som er inne bildet. # Toneangivende mennesker sier: Dette er det rette å gjøre. Kanskje din kollega, kanskje din sjef. Kanskje deg?

Disse linjene er inspirert av diktet “Facism: I sometimes fear...” av Michael Rosen. Kanskje er det de gode hensiktene, den selvsagte nødvendigheten, ønsket om orden, som gjør at vi ikke ser bruddene på menneskerettighetene. Det virker så tilforlætelig, så nødvendig. Kanskje er det derfor vi ikke reflekterer over at vi muliggjør eller gjennomfører menneskerettighetsbrudd. Som når vi skiller mellom oss og de andre.

Blindsonen

Som når storsamfunnet og myndighetene i over hundre år kunne føre en systematisk og brutal fornorskingspolitikk overfor samer og kvener. Barna skulle tvinges til å bli norske. Det var riktig politikk. Det var det rette å gjøre.

Om vi psykologer skal arbeide aktivt og effektivt for menneskerettigheter, så kan vi ikke ha berøringsangst for politikk

Ta Agnete. I 1933 går hun inn i klasserommet og setter seg på pulten som vanlig (Oskal & Aslaksen, 2018). Et barn som ser lærer Larsen stå med armene i kors bak kateteret. En lærer som sier: «Det er kommet en ny lov, fra i dag av er det ikke lov å være same lenger. Så dere må slutte å snakke samisk og det skal ikke tenkes på samisk lenger!»

Og den som snakker samisk, straffes. Med skammekrok, ørefik og vold. Den 11-årige Agnete får sjokk.

Fornorskingspolitikken virket. I 70 år for Agnetes del. I syv tiår tiet Agnete om at hun var same. Vi vet det var mange små samiske barn som Agnete. Som ble sendt bort fra sine foreldre til internatskoler. Som ble nektet å snakke sitt samiske språk. Som ble sterkt traumatisert av fornorskingspolitikken.

Jeg spør: Hvor mange prester, lærere, leger, helsesøstre, psykologer, dommere, ordførere og lensmenn var med på å gjennomføre den norske stats politikk? Hvor mange myndighetspersoner sørget for at barna ikke fikk snakke sitt eget språk, eller tenke det? Hvor mange reflekterte over at det

var galt, hvor mange sa ifra? Og de som ikke protesterte: Hva hindret dem i det? Som fagpersoner, som psykologer, som borgere, er dette spørsmål vi må stille oss!

Ta behandlingen av taterne/romani-minoriteten, hvor unge kvinner i mange årtier ble plassert på anstalten Svaneviken på Nordmøre, drevet av Misjonen, men i samarbeid med myndighetene. Der foregikk det grov umyndiggjøring, og enda verre: Unge kvinner ble sendt til tvangssterilisering. Det fantes et rasjonale bak disse overgrepene også.

Vi har ikke gransket disse delene av norsk historie tilstrekkelig. Vi har heller ikke undersøkt og tatt oppgjør med hvordan det kunne skje, at en så stor andel av jødene i Norge kunne bli samlet opp og sendt med Donau til utryddingsleirene. Det er denne delen av norsk historie Marte Michelet skriver om i boka *Hva visste hjemmefronten?*

Og la meg nevne flere ord som bærer bud om skam og smerte. Lobotomering. Reitgjerdet. Tyskertøsene. Tvangsbehandling. Tvangsmedisinering.

Når vi ikke tar inn over oss det som har skjedd historisk, svekkes blikket for å se overgrep som skjer i vår samtid. For menneskerettighetsbrudd er ikke noe som skjer et annet sted, i et annet land. Det skjer også her. Det skjer også nå.

Unntakstilstanden

Med begrepet unntakstilstanden ønsker den italienske filosofen Giorgio Agamben å forstå hvordan moderne demokrati virker. Agamben viser hvordan den moderne nasjonalstatens grunnlag er en eksklusjon hvor den andre samtidig inkluderes, men da som et liv uten rett, et liv ekskludert fra rettsordenen.

Unntakstilstanden begrunner for oss hvorfor noen må settes utenfor vanlige rettigheter og beskyttelse. Unntakstilstanden presenteres som et midlertidig unntak, men like fullt som en nødvendighet for å beskytte mot noe(n) som truer det bestående. Men unntakstilstanden forsteiner seg. Og for noen menneskegrupper blir den en normaltilstand.

Agamben ber oss om å trene blikket, slik at vi kan gjenkjenne unntakstilstanden. Enten den er i form av «leirer» i vår tids drabantbyer i Paris, London eller Stockholm. Eller den finnes i de juridiske gråsonene i ventehallene på internasjonale flyplasser, gråsoner hvor politiet står fritt til å gjøre som de vil.

Lær dere å gjenkjenne disse uklare sonene som den normaltilstanden de er blitt, framfor å godta dem som unntak, oppfordrer Agamben oss. Med et slikt blikk skrev vi i Psykologforeningens Menneskerettighetsutvalg en rapport om Trandum utlendingsinternat. Et norsk eksempel på unntaket som ble regelen. Barn skal ikke fengsles, heter det i Norge. Men på Trandum satt det barn innelåst. Alle i Norge skal ha tilgang til helsetjenester, heter det i Norge. Men nesten ingen på Trandum ble henvist til spesialisthelsetjenesten. Selv om vi vet at dette ofte er sterkt traumatiserte mennesker, sterkt traumatiserte barn, ble barnepsykologer, ja psykologer i det hele tatt, nær aldri tilkalt. Folk skal sitte på Trandum svært kort tid, heter det. Men noen satt der i mange måneder, noen over ett år. Isolatcellen skal kun unntaksvis brukes, heter det. Men den brukes i utstrakt grad.

Trandum forteller oss at vi psykologer må lære oss å se etter de uklare sonene hvor menneskerettighetene opphører på de arenaene hvor vi har vårt virke. Når vi jobber i psykiatrien. Når vi jobber i eldreomsorgen. Når vi jobber i BUP.

Et utvidet blikk

Men det holder ikke bare å utvikle en våkenhet og en kritisk sans der vi jobber som psykolog, som hjelpere. For overgrep skjer også på steder der psykologer tradisjonelt ikke er til stede. Overfor papirløse mennesker, som ikke har noen fastlege som henviser, som aldri treffer en psykolog. De som jobber i en vaskehall for 60 kroner i timen og kanskje bor på gata. Overgrep kan skje på asylmottak som ligger langt fra folk, og med mangelfull oppfølging. I fengsler og i barnevernsinstitusjoner. Vi trenger også en forståelse av de institusjonene som nettopp Agamben viser til, som ligger mer eller mindre på utsiden av samfunnet. De som blir usynlige for offentligheten.

Psykologer vet også mye om hvilke belastninger som rammer fattige barn. Vi vet noe om strukturell vold. Og unntakstilstandene og gråsonene som Agamben peker på, de etableres strukturelt. Vi vet noe om skadene til ofre for trafficking, selv om vi sjelden har dem som klienter. Da kan vi mene noe om hvordan loven bør ivareta de som er tvunget ut i prostitusjon og slavearbeid. Vi vet hvordan brutalisering av språket i kommentarfeltene gjør oss gradvis blinde for hva som blir sagt. Rassistiske utsagn slutter å sjokkere. Det dehumaniserer mennesker. Og etter dehumanisering kan vold følge. Språkbruken i samfunnet om bestemte grupper mennesker vil påvirke politikere og lovgivere, og kan slik få varige og fatale følger med legitimering av urett.

Om vi psykologer skal arbeide aktivt og effektivt for menneskerettigheter, så kan vi ikke ha berøringsangst for politikk. Vi må derimot gå ut i samfunnet og ta stilling. Rope der det trengs å rope. Skrike om det trengs. Menneskerettighetsutvalget i Psykologforeningen må fortsette å si fra, men det holder ikke alene. Psykologforeningen må i større grad våge å fronte saker, og å sette agenda, ikke vente og se hva andre aktører synes. Og denne utfordringen går også til deg, til den enkelte psykolog. La stemmen din høres!

Teksten bygger på en tale som ble holdt ved avslutningen av Jubileumskonferansen til Menneskerettighetsutvalget i Norsk Psykologforening.

Referanser

Oskal, M.B.S. & Aslaksen, E.A. (24. september, 2018). Det var ulovlig å være Agnete. NRK. Hentet fra: <https://www.nrk.no/sapmi/xl/det-var-ulovlig-avaere-agnete-1.14181910>.